

АНДРІЙ ЦАПЛІЄНКО

КНИГА ЗМІН

ВІЙНА БУЛА НЕМИНУЧА.

МИ НЕ ХОТІЛИ ЗМІНЮВАТИСЯ.

І ТОМУ ВОНА ПОЧАЛАСЬ.

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

Андрій Цаплієнко
Книга змін
Оповідання

Передмова

Бруківка біля стадіону Лобановського, архангел Михайло серед диму, кров на Майдані, зелені чоловічки та «поребрики». У пам'яті все ще надзвичайно свіже. Ми не забули, як наближалася війна. У своїй книжці Андрій Цаплієнко показує нам це по-особливому, ізсередини, з іншого боку, у незнайомому для більшості ракурсі. Глибоко й покроково.

Кожне оповідання – це емоція. Вона значно зрозуміліша і ближча, ніж повідомлення з випуску новин. Я, до речі, не обмовився: Андрій саме показує, а не розкажує, не розповідає. Йому вдалося, на мій погляд, головне – текст цілковито переносить тебе в книжкову реальність. Події відбуваються вже не з героями, а з тобою, читачем. Кожне оповідання ти мимоволі пропускаєш крізь себе. Можна сказати – проживаєш. У голові виникає чітка візуалізація. Читаєш і відчуваєш, як твій одяг проїнявся запахом вогнища. А потім серце б'ється дедалі частіше. Ще б пак: не щодня, коли на тебе оголосили полювання, ти в джипі малознайомої людини вночі порушуєш державний кордон і мчиш Луганською областю. Розумієш, що готовий до всього. І, проїжджаючи блокпост, за яким невідомість, чуєш характерний «клік-кляк» у виконанні автомата, якому в патронник досилають набій. Клік-кляк, що наближає війну. Її наближало багато що.

Я добре пам'ятаю 17 липня 2014 року. Перші повідомлення про збиту «пташку», як висловився на своїй сторінці в Інтернеті той, хто її збивав. Це була реальність, у яку мозок просто відмовлявся вірити. Дуже багато болю й емоцій. Особисто мене того дня просто «вбив» один фотознімок. Ні, не тіл, пристебнутих пасами до авіакрісел. І навіть не дитячих іграшок серед уламків. Мене паралізувало фото знаменитого путівника «Lonely Planet», який просто лежав на траві неподалік крісел. «Bali, Lombok» – було написано на обкладинці. Я дивився на фото й уявляв себе на місці цілком конкретної, добре

зрозумілої і близької мені людини. Хтось мріяв про Індонезію, збирав гроші, відпрошувався в керівництва, складав маршрут. І був уже на порозі мрії, коли клацнув застібкою свого паса безпеки в кріслі Боїнга з трьома сімками на борту. І помер щасливим. Із путівником у руках. Смакуючи мрію. Помер практично миттєво: розгерметизація салону на висоті майже десяти кілометрів не дала зрозуміти, що життя і мрію обірвали підступна тактика й війна, про яку цей хтось не раз чув у новинах. Але й на думці не мав, що на тій війні загине.

Тоді я уявляв себе на борту МН-17 уперше. Більше ніж за рік Цаплієнко раптом повернув мені ці відчуття, причому глибші, ніж у перший раз. Творча реконструкція останніх годин життя Боїнга переносить тебе в 17 липня 2014 року. Просто до салону літака. Щоб переживати й боятися до кінця, хоч і знаєш, яким він, кінець, буде. Це оповідання – основа для фільму, який збере на фестивалях багато премій. А книжка – альтернативний підручник з історії, у якому правда залишиться не в цифрах і фактах, а в емоціях, зрозумілих кожному.

Дмитро Комаров, телеведучий, мандрівник

* * *

Тим, хто, назавжди залишившись у
нашому минулому, визначає наше
майбутнє

Якщо бажаєш, щоб світ змінився, сам
стань цією зміною.

Магатма Ганді

Четверо виходять із ломбарду

Війна була неминучою. Якби ми вчасно змінилися, вона легкою примарою майнула б десь поряд і розчинилася в повітрі, не лишивши й сліду. Але ми не хотіли змінюватись. І тому вона почалася. Я не знаю, як це пояснити. Я не впевнений, що в мене це вийде. Але спробую.

* * *

На площі перед старим ломбардом стояв величезний монумент, споруджений на честь тих, хто, не спитавши дозволу в людей, проголосив Україну радянською. І сама площа мала гучну назву – імені Радянської України. Отут я й побачив дивного чоловіка в облізлій ондатровій шапці та стьобаному ватнику нарозхрист, який вимахував кулаками перед монументальною будівлею.

Наближалось холодне радянське свято. Руки робітників жваво збивали трибуну для міського начальства, а гладкі міліціонери пританцьовували на місці, намагаючись зосередитися на думках про тепло та горілку. Вони навіть не відразу зрозуміли, звідки долинає крик:

– Віддайте мої гроші, суки!

Чоловік у лисій «ондатрі» на голові був геть п'яний. У стиснутих до синяви кулаках він тримав по каменюці.

– Суки брехливі! Забрали все!

Я бачу, як він махає своїми батогами-руками, розкручуючи їх, мов дві пращі, і, коли ступінь обертання сягає максимуму, розтискає кулаки. Чути дзвін розбитих шибок. А потім рокотання божевільного сміху, змішаного з хрипінням та лайкою. Усе це разноситься над площею, геть заглушуючи пісні радянських композиторів, що

ллються з динаміків на голови та у вуха перехожих. Робітники, які стукали молотками, завмерли й притихли.

– Де мої гроші?! Де мої речі?! Де моє щастя?! – сміявся власник розхристаного ватника.

– Зараз і свободу заберемо! – крикнув ментівський старшина. – Ану, хлопці, в'яжіть його!

– Та ви й так її забрали! Вже давно!

Сміх над площею не стихав. Ще раз весело дзенькнули шибки.

– Та заткніть же цьому алкоголіку рота!

Огрядні міліціонери кинулися ловити п'яничку, але виявилось, що це не так і легко. Він ухилявся від них на своїх нетвердих ногах і продовжував знущально реготати на цілу площу.

– Ви, суки, не заберете в мене мою свободу! До вас уже забрали! Оці!

Полетів ще один камінь, тепер уже в бік кам'яних апологетів Радянської України.

Не пийте синього вина,
Воно брехня, воно мана,
У нього темна глибина,
Не пийте синього вина!

– То ти, сука, ще й поет! – горлали міліціонери, викручуючи рукави стьобаного ватника, у яких, звісно ж, лишалися руки нетверезого глузливого декламатора.

Моя бабуся в цей час казала: «Не дивись туди», – і тягла мене всередину напханого автобуса. Я витріщався на міліціонерів та крикливого алкоголіка, а дорослі пасажери намагалися якнайшвидше зайняти свої місця в автобусі, втягнувши шиї в однакові сірі коміри безформних пальт.

Я завжди прохав свою бабусю взяти мене на демонстрацію сьомого листопада. День перевороту сімнадцятого року був найяскравішим святом у Харкові. Центральна вулиця, Сумська, ставала повноводою червоною рікою транспарантів і прапорів, що похитувалися над головами людей, і мені тоді хотілося стати частиною цієї ріки, влитись у неї однією з приток. Здавалося б, це річ нехитра. Варто було тільки попросити бабусю взяти мене з собою на роботу, до профтехучилища, де вона працювала багато років. Там зазвичай формувалася колона учнів, яка потім висувалася до центру міста, щоб з'єднатися з іншими притоками червоної святкової ріки людей.

Але бабуся, яка часто возила мене з собою на чергування, ніколи не брала мене на демонстрацію або парад. Досі не знаю чому. Можливо, вона боялася натовпу. Боялася, що зібрані у великій кількості люди можуть затоптати дитину, якщо натовп охопить паніка. Хоча ні, напевно вона боялася саме цього. Адже до неї на роботу ми їздили вдвох жовтим «ікарусом» номер тринадцять від кінцевої до кінцевої. Вистоявши неймовірно довгу та багатолюдну чергу на площі Радянської України, ми набивалися в автобус, як оселедці, і разом з іншими оселедцями-городянами ставали в дивні пози, у яких доводилося перебувати аж до кінця проспекту Гагаріна, де більша частина пасажирів виходила і в спорожнілому салоні можна було посидіти дві-три зупинки.

Харків сімдесятих та вісімдесятих був сповнений суперечностей. Побачивши в новинах, як на площі Радянської України відкривали пам'ятник комуністові Артему зокрема і Радянській Україні загалом, я неймовірно пишався тим, що живу в місті, яке показують по телевізору. І мене абсолютно не бентежило, що цей пам'ятник відразу охрестили довгим прізвиськом «Четверо виносять із ломбарду холодильник, а п'ятий зупиняє таксі». У цьому «п'ятому» впізнавався сам Артем, у шкіряній комісарській куртці і з вусами під кам'яним носом.

– Мамо, а чому пам'ятник називають саме так?

– Ну, розумієш, синку, він же стоїть перед ломбардом...

– Так, я це розумію. Але чому ВСІ дорослі його так називають? І сміються?

Усі наші знайомі бодай раз у житті мали справу з ломбардом. Потрібні гроші – здаєш що-небудь цінне в заставу. Хочеш повернути – плати більше, ніж тобі дали. Із-за фасаду показного комунізму визирала, зловтішно посміхаючись, реальна економіка. Дорослі це розуміли. Я – ні. Тому про холодильник із ломбарду їм було смішно, а мені незрозуміло. І подвійно було незрозуміло, що мама тривожно просила не ставити таких питань «чужим дядям і тьотям» і не вживати на адресу монумента слова «холодильник» хоча б у місцях великого скупчення людей.

Ми сміялися, але не хотіли, щоб із нас сміялися чужі. Ми боялися, що наш сміх і наше почуття гумору оцінять інші люди. Якось мені трапилася книжка «Тім Талер, або Проданий сміх», і я запам'ятав звідти одну дуже важливу фразу: «Сміх – це внутрішня свобода». Але на ту пору мене ще не навчили жартувати.

– Бабусю, а ти член партії? – спитав я, поїдаючи апетитну смажену картоплю, що жовто-сухорлявими скибочками лежала на чавунній сковорідці. Я любив картоплю і любив, коли цю величезну закіптюжену сковорідку ставили посеред столу на дротяну підставку і над нею здіймалась ароматна пара простого й багатого обіду. Моя любов до бабусиної картоплі була загальновідома, і я щосили підігрував образу фаната чавунної сковорідки. Одного разу, коли вона, мов язичницька реліквія, урочисто постала на столі і ритуал поклоніння шлунку доходив кульмінації, я з криком «Картопелько моя люба!» поцілував сірий чавун. Я, звісно ж, жартував. Але дуже швидко мені стало не до сміху. Чавун був іще гарячим, тож мої губи перетворилися на два червоні вареники раніше, ніж я встиг закричати від болю. Далі були нудні дні, проведені в межах двох наших кімнат у комунальній квартирі, і противна мазь, якою мені мастили опіки. Здається, тоді я збагнув, що жарт мусить мати свої межі.

От не пам'ятаю, питав я бабусю про партію до гарячого поцілунку сковорідки чи після нього.

– Ні, онучку, я не член КПРС, – відповіла вона, усміхнувшись.

– Не член? Але ж ти комуніст, правда? – наполягав я.

Моя проста й прямолінійна бабуся цього разу змовчала, а мама, зніяковівши від мого питання, квапливо відповіла за неї:

– Так, так, звичайно, вона комуніст.

Комуніст – це звучало круто. Це був знак належності до еліти. І я з дитинства знав, що можна бути комуністом і не бути членом Комуністичної партії.

Так, мене не навчили жартувати. Не розповіли, коли треба сміятися з добрих жартів і як їх відрізнити від поганих. Тому я завжди думав, що «не-член КПРС» цілком може бути комуністом.

Мені хотілося здійснювати подвиги. Із червоним прапором над головою йти визволяти інші народи від капіталістичного ярма. Дарувати щастя колективізації фермерам Північної та Південної Америк, які страждали від проклятух латифундистів. Мені марилося, як я в зеленій касці з червоною зіркою йду вулицями визволеного Парижа і над Ейфелевою вежею радісна юрба французів підіймає транспарант «Слава радянським воїнам-визволителям». Я не міг збагнути, чому загниваючий Захід не бачить свого щастя в тій славній перспективі, яку обіцяє йому союз рівноправних народів, що вже зайняв одну шосту частину планети, і чому той Захід уперто продовжує загнивати. Учитель історії з кривим носом і жаб'ячими губами пояснив, що Захід загниватиме вічно, якщо ми йому не допоможемо. Я цілковито з ним погоджувався.

Ось тільки чому так тріпоче незміцніле серце від альбомів, куди друзі з мого двору збирали етикетки від жуйок? Який ароматний у них полуничний запах! Запах казкових країн, де всі щасливі й багаті. І чому мені так подобається, коли з величезних колонок «Радіотехніки» у квартирі приятеля лунає на всю вулицю:

Momma's got a problem.
You do not know what to say.
Your little baby-boy
Is not home today.

Навіть напис іноземними літерами на латвійській стереосистемі, здається, трохи наближає до цього світу, що так красиво загниває. Я не міг зрозуміти, чого мені хочеться більше: навчити весь світ жити в комунальній квартирі, точнісінько такій, як у мене, чи мати власний простір, у який навколишній світ міг потрапити лише з мого особистого дозволу?

У метрику мама записала мене росіянином. Мені здається, заради мого добра. Тоді, видно, перед людиною з написом «росіянин» у п'ятій графі двері відчинялися частіше й ширше. Ким же я був насправді? Мамині батьки народились у багатодітних селянських родинах під Курськом та Орлом. Жодного разу мені так і не вдалося з'їздити й подивитися на життя своїх родичів у середньоросійському поясі. Єврейське й татарське коріння в генеалогії мого батька перепліталось з тоненьким паростком, що тягнувся і Запорізької Січі. Та, певно, вельми наполегливим був він, отой запорізький паросток. Улюблена книжка дитинства – «Тарас Бульба». «*А поворотись-ка, сынку. Экий ты смешной...*» Записано російськими літерами, але ніби й українською. От і я був, як автор «Бульби», сповнений суперечностей. Українська душа, ув'язнена в російських формах.

І вперше я заплакав над книжкою, коли натрапив на розповідь одного письменника про першу російсько-українську війну. Головна героїня, дівчина-розвідниця, тікає від більшовиків, невдало намагаючись перейти через лінію фронту, до своїх. Мені було жаль цю дівчину, розумну й красиву, змушену рятуватися від страшної орди визволителів. Мені хотілося закохатися саме в таку дівчину і

разом із нею, тікаючи від зла, перейти на бік добра. Оповідання це, пам'ятаю, теж трапилося мені російською.

Україна в мені росла дуже повільно. Юнаком я сперечався з ровесниками, які намагалися довести мені, що українська література нудна, українське мистецтво примітивне і що кіно поділяється на добре, погане та кіностудію Довженка. Аргументи я мав слабкі. За винятком, звісно, автора Тараса Бульби. «Але він писав російською!» – казали мені розумні однолітки. І тоді в мене не лишилося аргументів. Насправді, тепер я розумію, що мова – не аргумент. Головне не те, якою мовою ти пишеш, а над якими книжками плачеш.

Одного разу найліпший друг сказав мені: «Україна буде незалежною». У крові грали молоді гормони. Від цього барви світу здавалися яскравішими, музика гучнішою, а дівчата красивішими. Спочатку я взагалі не збагнув, про що каже друг, і не знав, що йому відповісти. І тоді він запропонував надрукувати листівки з закликом боротися за незалежність України. Я сказав: так, гаразд, надрукуймо. Але надрукувати їх треба було багато. Як? Ми не знали тоді ні ксероксів, ні принтерів і цілу ніч безперестанку писали руками заклики до земляків та сусідів, розділивши на дві половинки всіяні квадратами сторінки зошита з математики. Ліворуч писали російською, праворуч – українською. Замість слова «товариші» якимось незвично й романтично було виводити «панове». Старалися писати друкованими літерами: побоювалися, що КДБ здійснить графологічну експертизу. Та що там «побоювалися»! Відверто боялися. До дев'яносто першого року було ще дуже далеко, і про незалежну Україну говорив хіба Збігнєв Бжезінський у далекій Америці, а його вважали яструбом та антирадянщиком. А про Стуса й Чорновола ми тоді ще не знали.

До чого це я? Та, мабуть, до того, що, розпихаючи в сусідські поштові скриньки саморобні листівки, ні про яку незалежну Україну я насправді не думав. На той патріотичний акт мене підбили вроджений авантюризм і бажання побачити, що буде з крамольними

папірцями тоді, коли вони потраплять до рук знайомих, малознайомих і незнайомих людей.

Але насправді не сталося нічого. Уранці в Харкові так само дзвеніли трамвайні рейки, коли важкі вагони повертали на перехрестях, люди поспішали на заводи та до конструкторських бюро, а КДБ не квапився заарештовувати ні мене, ні мого шкільного товариша. Шкода, що всі наївні листівки розійшлися. Цікаво було б перевірити граматичні помилки в тексті та оцінити з дистанції сьогодення радикалізм закликів.

Я згадав про листівки років тридцять по тому, в момент, коли мій найліпший друг, їдучи до Криму, виймав із петлички сірого піджака синьо-жовтий значок. Він ішов пероном київського вокзалу, грубо жартував із російських військ на Кримському півострові, а рука в цей час знімала емальований український прапор. Я не засуджував і не засуджую його. Розпихати листівки по квартирах було цікаво, але ти не дивився смертельній небезпеці в обличчя. А коли бачиш її розширені зіниці, мов у спраглому «ширки» наркомана, бути героєм непросто. Справжня наша Батьківщина народжувалась у болю та страху, і більшою мірою у страху. Холодному, як гусениці нерухомого танка.

Я все це згадую, і в мене виникає цілком ірраціональне відчуття, що війну визначило все наше життя, вся наша офіційна історія, брехлива та плаксива, як розповідь повії. І вся наша неофіційна історія, гучна та сумбурна, як передсмертні крики жертв інквізиції. Як вірш про синє вино на морозній площі.

Якби Харон був волонтером, він змінив би свій човен на рефрижератор. Отака наша війна.

Майдан TV

Спочатку я не розумів, заради чого люди, пропахлі вогнищем, стоять на Майдані. Мені не подобався хаос казанів, де парує борщ, та бочок, де догоряли уламки меблів, що їх, найімовірніше, винесли з Будинку профспілок. Після ремонту дружина сказала мені: «Віддай старий паркет на Майдан», – і я передав мішків із вісім деревини на головну площу нашої бунтівної країни. Ото і весь внесок у революцію. Мені було жаль людей, які мерзли на площі. Але водночас я шкодував за тим спокійним способом життя, у ритмі якого існував дореволюційний Київ.

Проте, як журналіст, я не міг дозволити собі контрреволюційну розкіш бризкати отруйною слиною в бік тих, хто в найлютіший холод не хотів іти з Майдану. Я мав об'єктивно та неупереджено розповідати про те, що бачив і чув навколо себе.

До Будинку профспілок ми прийшли, щоб зняти дуже кумедного революціонера на прізвисько Цезар. Хлопця звали Юрієм. Чудове поєднання, чи не так? Юрій Цезар. Яскраве циганське обличчя цього веселого чоловіка облямовували довгі кучері. Слово «Цезар» було виведене золотою фарбою на інвалідному візку, що самохідним тронем височів у фойє революційної будівлі.

Юра був інвалідом. Надягаючи на обрубки ніг стоптані кросівки, він нахабно й грубо, не питаючи дозволу, перейшов зі мною на «ти».

– Чуєш, допоможи підвестись!

І я, звісно, допоміг. І теж фамільярно скоротив дистанцію наших стосунків.

– Чуєш, Юро, а чому ти Цезар?

– Ну, розумієш, це мій улюблений актор, – сказав він і розсміявся. Його сміх чимось нагадував регіт автора «Синього вина» з мого дитинства. Дуже вже гучно сміявся Юрій Цезар. Виявилося, він дійсно вважав, що Цезар – ім'я кіноактора. Чого тоді сміятись?

Юра їздив на своєму троні Майданом, накинувши на плечі український прапор.

– Я приїхав до Києва лагодити скутер, – скутером він називав свій пересувний міні-трон. – Ну й вирішив залишитися. Я сказився від того, що менти побили сімнадцятирічних пацанів. Тепер нехай мене поб'ють. На все воля Божа. Стоятимемо до перемоги.

Юра мав і власну мотивацію участі в революції. Особисту.

– Я був власником невеликої крамнички в Євпаторії. І от її в мене відібрали. У мене і мого друга. Побили нас сильно, – весело розповідав він, проїжджаючи повз казани з борщами та кашами.

Хитра посмішка не сходила з Юриноho обличчя. Його друг, тернопільський хлопчина, підійшов до нас і, потиснувши руку, захоплено зауважив:

– Юрко реально заводить. Ми серйозно сиділи біля бочки з дровами цілу ніч із ним. Він підбадьорював людей. Чуваки, кажу, з ним весело! Йому завжди потрібна допомога, але ми хлопці ніби не горді. Допомагаємо.

І разом із таким же, як сам, юним майданівцем узяв під руки Цезаря і спустив його на землю. А повз проходив довготелесий революціонер з охороною, якому невдовзі історія знайде місце в прем'єрському кріслі.

– Агов, Арсенію, як вас там? Петровичу! – закричав Юра. – Я за вас голосував!

«Он як, – відзначив я подумки, – зі мною на ти, а з Петровичем – то на ви».

Довгий, як жердина, Арсеній Петрович мусив присісти навпочіпки біля інваліда, щоб його очі були на рівні Юркових.

– Я за вас голосував, – повторив Цезар і без пауз та ніяковості додав: – А можна ваш телефон?

Яценюк знітився, але швидко знайшовся.

– Ти знаєш, мій номер в охоронців, я його... еее... не пам'ятаю, вони його... еее... тобі дадуть.

– І ти, ти теж дай, – сказав Цезар, повернувшись до мене.

Я, на відміну від Петровича, свій номер пам'ятав. Довелося повідомити настирному інвалідові свої контакти.

Майдан кипів веселощами, що вирували довкола інваліда.

– О, диви, скільки жиру! – сміявся Юра, вдихаючи аромат борщу.

– Ти спробуй, друже, який смачний! – простягав господар казана величезну ложку безногому Юрі.

– Слава Україні, – замість подяки пробурмотів Юра, ковтаючи борщ, і в нього вийшло щось на кшталт «Слава України».

– Ні, друже, правильно не «Слава України», а «Слава Україні».

– Та я знаю, знаю. Просто борщ у тебе дуже смачний. Героям слава!

– Ну, тепер уже молодець! – похвалив Юрка кухар.

М'який пластиковий стаканчик зі зв'язаним через борт «хвостом» чайного конверта обпікав руки. Над кам'яним архангелом здіймався дим.

Юра підкотив до намету з написом «Донецьк» і зупинився біля бочки. Веселий вогонь бився в ній, облизуючи зламані ніжки старого стільця. Невисокий середніх літ чоловік підкидав у бочку дрова і, вдивляючись у химерну гру вогню та холоду, мрійливо всміхався своїм думкам.

– Це Толя! З Донецька! – крикнув Цезар, навіть не дивлячись на мене. – Привіт, Толю, як справи?

– Та нічого, нормально, – відповів Толя, далі усміхаючись. Щось дуже гарне й чесне було в його усмішці.

– Він із Донецька, – сказав мені Цезар так, ніби відкривав страшну таємницю Толиного походження. – Він герой! Кинув усе, і тепер йому назад вороття немає. Там же всі бандити, у цьому Донецьку, ну, ти знаєш.

Толя тихо, але наполегливо перебив його:

– Ну, по-перше, бандити там не всі. І тут у нас дуже хороші люди. Весь намет із Донецька, тридцять людей. А по-друге, який я герой? Просто хочу жити чесно і хочу, щоб усім жилося краще. Якимось так. А закінчиться Майдан – повернуся до села.

– До якого села?

Для Юрка це була новина. Людина з Донецька живе в селі. Цезар, мабуть, думав, що в Донецьку всі шахтарі. «Вышел в степь донецкую» і таке інше.

– Я ж із-під Опитного, там земля моя, трактор. Там мій дід ще орав.

– То ти, виходить, донецький колгоспник? – навіть у тому, як Юра здивувався, повіяло безпардонністю, на яку співрозмовник міг образитись. Але Толя анітрохи не обурився, а ще більше усміхнувся.

– Так, Юро, саме так. Донецький колгоспник.

– Ну, бувай, колгоспнику, – попрощався з ним Цезар і велично рушив на своєму троні далі Майданом.

Я дивився на Юру і думав про те, що з ним буде, коли він повернеться до себе в Євпаторію. І чи зможе повернутися на дідівську землю донецький колгоспник Толя.

Цезар тиснув на кнопку, бурмочучи ледь розбірливо: «Залипає, стерво, їде тільки вперед... Треба лагодити».

Двоє молодих людей, хлопець і дівчина, щось шепотіли одне одному, злегка торкнувшись теплими балаклавами. Революція, як розумна і не дуже красива жінка, ще не закохала мене в себе, але вже зацікавила.

Удома дружина, цьомнувши мене в щок, уперше не сварила за пропахлий димом комір куртки. Мені знову схотілося прийти на Майдан і побачити синьо-золоте море прапорів над смішливим натовпом. Сміх Майдану був цілковито щирим. Не надсадним клекотінням порваних нервів у горлі недоумкуватого алкоголіка, притиснутого вгодованими міліцейськими тілами. І не ситим реготом патриція, розбещеного необмеженою владою. Майдан сміявся від надлишку свободи. І він готовий був поділитися нею з кожним новачком, який боязко проходив головною площею країни повз ряди складених гіркою шин і розпечених від вогню залізних бочок. Язики полум'я лизали закіптюжені бляшанки. А сміх свободи осявав замурзані обличчя, достоту як мерехтливий вогонь. «Побратиме,

друзе, товаришу», – так зверталися до тебе незнайомі люди, і ти не сумнівався ані хвилини в щирості цих дивовижних слів. Ці люди, здавалося мені, рухалися тільки вперед, тому що в їхньому житті назавжди зламалась опція «задній хід». Як у візку-троні, що на ньому кружляв площею Юра.

* * *

Однак тільки-но ти залишав площу, як тебе охоплювали сумніви. Перегороджені мішками дороги заважали їздити містом. Чорний від кіптяви сніг ніхто не прибирав на Хрещатику, і він пресувався в чорний лід. У тролейбусах бурчали немолоді жінки в беретах, називаючи революціонерів «панаєхавшими». А втім, вони так само завзято лаяли і президента, бо в наших тролейбусах загалом не люблять президентів, тож цей жанр вербальних протестів не дивував слух новизною. Проте звична біла картинка центру Києва, перефарбована у вогняні та чорні тони, зізнаюся, злегка дратувала. Ну а потім усе стало змінюватися так стрімко, що з телевізора ледь не щодня звучала фраза про те, що «сьогодні ми прокинулися в новій країні». І з кожним днем ця країна ставала все новішою й новішою. Спочатку впав Ленін. І я опинився поряд практично випадково.

* * *

– А чи не з'їздити тобі, Андрію, на Майдан?

Це мій головний редактор, людина обережна й вихована. Свої накази він роздавав ось у такому завуальованому вигляді. Відмова не приймалася. Було щось єзуїтське в тому, що формулювання, здавалося б, передбачало вільний вибір відповіді. А проте відмовитися неможливо. Усі це знали. І визнавали образність

висловів головного в редакції за доброту. Але доброта була не головною його чеснотою. Він був дотепним, розважливим, досвідченим і, завдяки всім цим якостям, умів маніпулювати людьми.

Якщо хтось вам скаже, що керувати людьми нескладно, не вірте. Легко керує людьми лише той, хто добре знає людські слабкості й розуміє, що суть особистості визначають не сильні, а слабкі її риси. Майже як в електроніці, де якість будь-якої складної системи визначається нижчими, а не вищими параметрами. Проводячи брифінги з журналістами, головред полюбляв використовувати парадоксальні порівняння, розбираючи структуру відзнятого сюжету:

– От, наприклад, пиво... Фещенко, ти любиш пиво?

– Авжеж, люблю. А хто ж його не любить?

– Дружина моя не любить. Це до слова, так би мовити... М-м-так.

– Але до чого тут пиво?

– А до того. Уяви-но собі пиво. Воно наливається в келих, стікає по його краях, виграючи на сонці холодним янтарем. І ти смакуєш наперед дурманливу прохолоду, що вливається тобі прямо в пересохле нутро. Уявив?

– Так.

Кадик журналіста Фещенко рефлекторно смикнувся. А редактор продовжив:

– Це підводка. Ведучий у студії створює відчуття того, що глядачеві обов'язково треба подивитися саме твій сюжет. Ідемо далі. Пиво вже в бокалі. Бачиш піну?

– Бачу.

– Бачиш, яка вона пухнаста, об'ємна, схожа на пінку для гоління?

– Бачу. Чого ви мене мучите цим пивом?

– Зачекай, старий, зараз ти зрозумієш. Що ти зазвичай робиш – п'єш пиво з пінкою чи без?

– Без пінки.

– Чекаєш, коли вона осяде, мабуть?

– Чекаю, звичайно. А що, треба дмухати на неї?

І тут головний починає кричати, та так, що стіни тремтять:

– То якого хріна ти починаєш свій сюжет із тоскного лайна?! Це все одно, що стати навпроти глядача, показати йому пиво і подути так, щоб пінка полетіла йому в пику!!! Чи бухатиме після цього з тобою глядач? Ні, не бухатиме! Іди й думай, як знімати!

Головний не був алкоголіком. Та оскільки алкоголізм – це професійна хвороба журналістів, він знав, як знайти шлях до розуму й серця кожного зі своїх підлеглих через їхні слабкості. У цьому й полягає велике і жахливе мистецтво маніпуляції.

Мене він ловив на бажанні експериментувати. «Розумієш, ніхто цього не робив. Сумніваюся, що вийде», – стурбовано хитав він головою. А я казав: «Вийде». І намагався робити так, щоб усе в нас виходило. А вистачить тобі снаги взяти камеру і в прямому ефірі пройтися Майданом і вздовж Хрещатика?

Це тільки на перший погляд здається справою простою. Ну що тут складного? Іди собі й розповідай, що бачиш. Щоправда, слова мають дуже спритно зіскакувати з язика і точно вціляти в серце глядача. І права на помилку ти не маєш, бо дублів не буде. Це ж прямий ефір. Крім цього, треба встигнути поставити цікаві запитання найяскравішим революціонерам і при цьому моментально обирати тих, хто не зволікатиме з відповіддю, а на найближчі кілька хвилин стане цікавим співрозмовником. До того ж, маєш увесь час рухатися: швидко пересуватися від пам'ятника Леніну навпроти Бессарабського ринку до центру майдану Незалежності. Це скидалося не на журналістику, а на спорт. Розмовно-бігове атлетичне триборство на нерівній місцевості. Ну як я за це міг не взятися?

Старт запланували біля пам'ятника Леніну. Але коли ми під'їжджали до Бессарабки, я помітив натовп, що рухався якраз у напрямку до пам'ятника.

– Валять! Валять! – кричали люди.

Я спершу сторопів.

– Кого валять? – питаю.

– Ілліча валять! – і усмішка, змішана з білою парою, неслася вперед, кудись туди, де непорушне ставало крихким і тимчасовим.

Кам'яний вождь вважався дуже вартісним витвором мистецтва. Казали, що пам'ятник внесено до якогось списку особливо цінних об'єктів культурної спадщини. Не здивуюся, якщо на цьому наполягли вітчизняні комуністи, чий авторитет тримався лише завдяки символам. Сам пам'ятник мав доволі стандартний і нудний вигляд.

А тут – такі агресивні веселощі.

Невже він упаде, і все зміниться? Ми намагалися пробитися через натовп до центру події. Це було майже неможливо. Жовто-блакитні стрічки на сумках збуджених дівчат хльоскали мене по щоках, і хтось голосно лаявся, вдарившись об штатив камери, який я тяг на своєму плечі. Ми ледве встигли на подію.

Зліва від монумента стояла група солдатів у синій формі. До них підійшов священик і запитав:

– Ви не стрілятимете?

Молоді хлопці розгублено подивилися крізь пластикові заборولا своїх чорних шоломів і презирнулися. Несміливо знизали плечима.

– Благословляю вас, хлопці, – сказав священик і осінив шеренгу хрестом. Він сприйняв рух їхніх плечей як знак згоди.

Хтось уже виліз на постамент, навіть вище, і накинув на Леніна сталевий трос. Інший кінець троса прикріпили до потужного трактора. Тракторист розраховував одним рухом зірвати брилу мармуру з постаменту. Не вийшло. Вождь світового пролетаріату похитнувся, але встояв. І тоді натовп зійшовся на єдино правильному, з погляду фізики, розв'язанні цього завдання: розгойдати статую. Явища резонансу ніхто не скасовував. Мармур чимдалі розгойдувався. Амплітуда рухів «уперед – назад» зростала, аж доки врешті вождь не зірвався вниз, замалим не пробивши головою відполіровану тротуарну плитку на майданчику перед монументом. Земля здригнулась. Натовп закричав у єдиному пориві захвату. Бульвар Шевченка, яким в обидва боки мчали потоки машин, завив десятками клаксонів.

У цей момент я побачив видіння. З глибин пам'яті постав квітець в Іраку. Вождь на постаменті, оперезаний сталевим, як і в холодному грудневому Києві, тросом. Трактор, що так і не звалив його з першого разу. Зігнута арматура всередині пам'ятника, що втримувала його від фатального й мальовничого падіння. А далі – уламки статуї в центрі Багдада і відбитий зубилом у сильних руках гігантський бетонний ніс.

Потім було багато фото з поваленим халіфом. І багато війни та крові.

Зима в Києві не схожа на весну в Багдаді. Так я сказав собі, відігнавши неприємні думки. Мені хотілося змін. І вірилось у світле майбутнє.

– Сьогоднішні події дають нам сигнал: завтра ми з вами прокинемося вже в іншій країні, – казав я в мікрофон, дивлячись у камеру, долаючи страх, і захват, і морозне повітря, що заважало говорити. А за мою спиною сильні революційні руки за допомогою молотка та зубила відбивали ленінський мармуровий ніс. Хіба ви не знаєте, що всі найважливіші речі на землі відбуваються за спиною журналіста?

Далі біг нерівною місцевістю. Знайома барикада з написом «Зрозумійте. Нас дістало!» Набита підпаленими дровами залізна бочка.

– Доброго дня! Скажіть, а ви готові до зустрічі силовиків?

– Готові.

– А якщо вони захочуть розігнати Майдан?

Пауза. Потім відповідь.

– А ми їх зустрінемо чаєм. Он який смачний у нас чай. Ароматний. Ми всіх тут пригощаємо. Безкоштовно. Хотите?

Ніколи не думав, що пластик може так приємно обпікати руки.

Ідемо до намету. Заходимо всередину великого брезентового шатра.

– Ого, як тут тепло! А де ви спите?

Камера знімає матраци, що на них, як на передовій бійці, не роздягаючись, сплять майданівці.

– А що ви їсте?

– Та ось, приготували бутерброди з чаєм.

Камера панорамує пагорби всілякої поживи на столі. Мільйони людей в Україні та за її межами бачать на своїх широких екранах ці наїдки революції і чують мій голос:

– Дякую за пригощання, але чаєм нас уже напоїли.

Як це зворушливо, мирно й весело – мерзнути на Майдані.

«Змінюйте локацію», – чую в навушниках.

А далі раптовий телевізійний кидок до ялинки. О ні, не так! До «йолки», адже це слово в такому вигляді вимовив президент, якого скидали просто зараз, у моєму прямому ефірі, мирні люди з чаєм та бутербродами.

Короткі й веселі інтерв'ю довелося закінчити раптово, після слів режисера «Фінальні титри! Всі молодці!» Ми зробили це. «А ти крутий, друже», – почув я голос свого марнославства, що говорив інтонаціями головного редактора. Він маніпулював мною, я це добре розумів, але тієї миті мені це дуже подобалося. Ламаючи одні стереотипи, ти підкоряєшся іншим. Майдан став новою формою телебачення.

І це відкриття надихнуло багатьох телевізійних менеджерів, яким важливо було конвертувати рейтинг у гроші. А конвертувати буйну козацьку республіку Майдану в рейтинг уже виявилось справою нескладною. Бігаючи зі своїми рюкзаками-передавачами спринтерською ділянкою Хрещатика від Богдана Хмельницького до стели Незалежності, журналісти великих грошовитих каналів часто самі не розуміли, що ставали конверторами. Пересувними конвертаційними центрами. Правди в емоції, емоцій в інформацію, інформації в рейтинг, рейтингу в гроші. Хоча в моменти прямих включень про це не думав жоден із тих, хто серед вогнищ протесту намагався достукатися до решти країни, що болісно оживала від мерзлої напівдрімоти. «Завтра ми прокинемось у зовсім іншій країні,

післязавтра в третій, а ще через день у четвертій», – так напівжартома бурчав головний редактор, коли пародіював месиджі своїх ведучих, у яких завмирало в ефірі серце від відчуття реальної свободи слова.

Судячи з реплік із адміністрації президента, небагатослівний лідер країни не знав, чим дихає Майдан. Мороз і дим не долітали до урядового кварталу. А дарма. Можливо, якби двічі несудимий чоловік у дорогому костюмі відчинив вікно й послухав шум вулиці, то зрозумів би, що наступним із гранітного постаменту злетить саме він, хай і не фізично, не буквально. Він уже падав, по-дурному моргаючи виряченими очима, але, падаючи, дав команду своїм ланцюговим псам і запустив маховик війни, про яку ми, її народ, нічого не чули і в якій нічого не розуміли.

Але я побачив, як над величезною країною випущеним із пляшки джином в'ється вона, майбутня війна, хоча відразу й не збагнув, хто саме її випустив.

* * *

Вони не любили телебачення. Вважали його продажним та брехливим. Частково це так і було. Але щоразу, коли бачили камеру, сподівалися на те, що їм вдасться достукатися до вежі зі слонової кістки, на вершині якої сиділа єдино правильна, палко люблена непогрішна особа. Закіптюжений хлопець зі щитом прикрив мене, коли я виходив у прямий ефір. Пластикові кулі стукали по дерев'яній поверхні щита, світлошумові гранати відскакували, як тенісні м'ячики, і, падаючи, лунко вибухали. А морозне київське повітря жваво розтягувало відлуння цих вибухів вулицями та провулками стародавнього міста. Він у своїй вежі не міг цього не чути. Я бачив тисячі людей на схилі пагорба навпроти входу до стадіону. Горіли автобуси поперек вулиці Грушевського. Горіли квитки в кам'яній прибудові, де була каса стадіону.

І тут я помітив молодих людей – хлопців і дівчат: вони розбирали тротуарну плитку біля стадіону та на алеї парку, що вела кудись униз, до дніпровських берегів. Вони діяли чітко. Як годинниковий механізм. У рухах їхніх рук не було ні суєти, ні страху, ні емоцій. Вони виконували завдання. Це завдання було простим – зробити пролом у рядах блискучих чорних шоломів, що стояли перед натовпом. Ті, хто кидав каміння, підходили ланцюжком, прикриваючись щитами, серед яких було чимало трофейних. Ліва рука на плечі товариша, який іде попереду, права тримає щит над головою. «Раз, два, раз, два!!!» – бадьоро покрикував командир цієї групи. Вони йшли вперед без страху, мов легіонери, які штурмують городище варварів, хоч одноманітністю почорнілого від кіптяви одягу та зброї не вирізнялись. А коли легіонери опинилися прямо перед лінією техніки, що горіла, з'явилися прапороносці з синьо-жовтими прапорами. І люди, які виколупували плитку, вишикувались у ланцюг. Це була справжня армія революції. Вона мала серйозний намір перемогти.

І тут я почув виляски пострілів. Стріляли з боку барикади, утвореної остовами згорілої техніки. Хтось зігнувся, ніби зламане навпіл дерево. Хтось упав на коліна, затуливши обличчя руками. Пальці рук майже чорні від кіптяви. І ось між чорними й зашкарубленими, як коріння старого дуба, пальцями сочиться червона рідина. В'язка, як олійна фарба. Я не вірю до кінця, що то кров. Я не можу повірити, що то кров, бо це відбувається в Києві, у центрі столиці, саме там, де я нещодавно прогулювався з сім'єю і думав про найдивовижніше і найспокійніше місто у світі. А до чоловіка з кривавою маскою замість обличчя вже підбігають люди в помаранчевих жилетах і зелених касках часів Другої світової. І обличчя під касками теж із тих часів, такі ж закіптюжені та втомлені. І тільки за червоними хрестами на шоломах можна зрозуміти, що це медики.

У вусі працює підслухка:

– Не кажи, що внутрішні війська застосували пластикові кулі. Це неправда, МВС спростовує.

Я не знаю, що там спростовує МВС, але я бачу на власні очі, як побиті й покалічені міліцейським пластиком люди падають на холодну, ще не виколупану революційною армією бруківку, додаючи до сіро-білих відтінків бунтівної зими артеріальні тони червоного. Миготять зелені каски, помаранчеві жилети, змішуються з димом. Закіптюжена, тверда, мов камінь, рука насипає мені в долоню пластмасові сірі кульки. Дріб, заряджений у спецпатрони для спецрушниць, з яких по натовпу палять спецпідрозділи. Гуркіт стоїть неймовірний. Я не хочу війни, але я бачу її привид і чую у вухах добрий, спокійний голос, що обіцяє простий спосіб, як її можна уникнути. До ефіру п'ять хвилин. На долоні сірий бісер пластикових куль.

– Не варто казати, що вони стріляють, адже травми несуттєві. А ти знаєш, скільки хлопців із міліції вони відправили в лікарню своїми каменяками? Ти бачиш, їм потрібна кров!

Я стиснув долоню в кулак і знову розкрив її. Звичайні сірі пластикові кульки. Голос у навушниках просить мене назвати білим не чорне, а всього лише сіре. І, якщо добре подумати, не те щоб «назвати», а радше «не назвати», що істотно змінює справу.

– Ага, і скажи про радикально налаштованих молодиків.

І тут я побачив, як у протестувальників полетіли чорні кулі з шипами, схожі на згорнутих у клубок їжаків. І ці кулі вибухали зі страшним гуркотом, засліплюючи очі спалахами світла. Один із демонстрантів, літній чоловік із неголеним обличчям у будівельній касці та брезентовій куртці з засуканими по лікоть рукавами, схопив чорну кулю. Він хотів її відкинути вбік, подалі, але не встиг – світлошумова граната вибухнула прямо в його руці. І я бачу, ніби в передранковому страхітливому сні, як обличчя людини зникає в плямі яскравого світла, але тільки на мить, а потім із брезентового рукава, ламаючись біля ліктя, випадає рука і падає на бруківку. Наяву! Білий до нудоти суглоб блищить із обривків шкіри, затим

помалу, як у сповільненій зйомці, вкривається рожевою фарбою, і вона стає все червонішою й червонішою. Я не чув крику болю цього старого, так, я думаю, це був старий, за шістдесят точно. Я не чув навіть вибуху гранати. І я досі сподіваюся, що мені це привиділося, що я чогось не розгледів у натовпі, котрий штурмував чорні шеренги, але це не головне.

Головне було потім. На мене глянув хлопець, озброєний битою та дерев'яним щитом. Подивився, скептично оцінивши мій шарф, і закрив мене собою. Від чорних оглушливих гранат. Від пластикових куль. Тих самих, про які мені належало через п'ять хвилин сказати, що їх немає.

І я не зміг не сказати незручну правду, хоча мав можливість промовчати. Сказав, що ці кульки є. І мені стало легко. Все одно, що буде потім, зараз треба зуміти насолодитися правдою цієї хвилини. Тут і зараз.

А потім нас накрило невідомим газом, і мої нутроші, як мені здалося, вивернулися, мов стара рукавиця, і смердюча рідина полилася з мене на холодний камінь тротуару. Мого оператора, старого вірного друга, затрусило в лихоманці, і він сказав, що не може знімати далі, навіть розуміючи, що ми отримали безкоштовний квиток у перший ряд дії, котре збирає глядачів лише єдиний раз в історії. Це як піти з першого тайму чемпіонату світу з футболу і другий додивлятися по телевізору, вдома.

Далі крапельниця й дієта. І доволі багато часу, щоб зрозуміти, на чиєму ти боці.

Кримнаш

«То, что с тобой произошло, это как... словно...»

Співрозмовник шукав відповідне порівняння, перебираючи свої улюблені соковиті образи. Цинічний політтехнолог і сибарит, але водночас волелюбний ліберал та естет. Дивна комбінація рис для людини, яка працює на товстосумів. Він грав смислами, пересуваючи їх так, як інші рухають фігури на дошці. Його цікавили гроші. Але більше, ніж гроші, збуджувала думка, що він впливає на певні геополітичні процеси. А наразі, вочевидь, він був щиро здивований. Зрозумів, мабуть, що на процеси впливають зовсім інші люди. Не він. І лишалося тільки змінити крісло головного режисера на звичайний квиток у партері. Це, видається, розуміли і його роботодавці.

Але в часи змін яскраві слова розлітаються зі швидкістю трасуючих куль. Політтехнологу хотілося сказати щось яскраве. Він затримав руку журналіста у своїй тонкій долоні і сказав: *«Это, как бы точнее сказать, было так, словно мимо тебя пролетала птица гражданской войны и чуть-чуть коснулась оперением».*

«Типовий російський ліберал, уся річ саме в цьому, – недовірливо подумав журналіст про співрозмовника. – А російський лібералізм закінчується там, де починається українське питання».

Узагалі-то, він слухав політтехнологів не надто уважно, думаючи про зламані ребра й результати аналізів. Красиве порівняння сподобалося багатьом із тих, хто стояв і чув цю розмову. У медійній спільноті заведено цінувати гостре слівце і яскраве порівняння, надто коли воно ні до чого не зобов'язує. Але ніхто не міг припустити, що опальний політтехнолог матиме рацію.

* * *

Ребра зламалися після першого удару. Гострий біль пронизав правий бік, і в легенях якось різко забракло кисню для вдиху. Він захрипів, ковтаючи залишки повітря.

– *Да не хрипи ты!* – ліниво й роздратовано кинув здоровань, який зламав йому ребра.

«Весняний асфальт, виявляється, буває теплим», – зробив він відкриття, втупившись у шорстке дорожнє покриття траси Севастополь – Ялта. Він, певна річ, помилявся. Теплою була кров, що стікала на дорогу з вузької рани над бровою. Чолов'яга, котрий його бив, носив черевики зі сталеною пластиною в підошві. «Ткнеш таким черевиком у живіт, і тобі відразу каюк», – згадав він фразу з документального фільму про найманців в Африці, які полюбляли таке взуття. Він дивився цей фільм у ранній юності і навіть не думав, що одного разу, через багато років, життя доведе в дійсності, наскільки чесним був той фільм.

– Ніколи не думав, що потраплю в кіно! – сказав його веселий друг, грецький журналіст Костас, коли за їхньою машиною зчинилася погоня. Спочатку в дзеркалі заднього огляду з'явилися два злих ліхтарі. Потім ще два загорілися голодним вовчим вогнем хижака, що зачув кров. Сидячи в машині, котра безпорадно й загнано тікала від озброєних хижаків, ні він, ні Костас не знали, що їх атакує ціла зграя. Якби вони чули переговори на таксистській хвилі, то, напевне, здивувалися б злагодженості роботи чотириколісних вовків.

* * *

«Они почему-то едут медленно, со скоростью сорок-пятьдесят километров в час!»

«Свернули от заправки. Едут в вашу сторону».

«Берите их на кольцо. Оружие не применяют. Камеру и всю технику убить».

* * *

За ними їхали два позашляховики, притискаючи біле «рено» до узбіччя шосе. «Рено» не могло їхати швидше. Бракувало потужності двигуна, щоб витягти на підйом п'яťох пасажирів та водія і відірватися від переслідувачів. Перед лобовим склом раптом майнула коричнева «дев'ятка», і чоловік у шапці-кубанці з жовто-чорною стрічкою на зеленому камуфляжі люто садонув по капоту палицею. Водій зупинився.

У своєму малолітражному «рено» він віз п'яťох журналістів. Один – український репортер. Інший – колумніст із грецької газети. З ними молода жінка. Начебто місцева, з Сімферополя. Але вона вже давно працювала на великий київський телеканал і тому раптом стала ворогом для своїх земляків, які повдягали кубанки й начепили стрічки. Саме такі були на куртках міцних молодиків, котрі щойно вискочили зі своїх потужних джипів і обступили біле «рено».

– *Выходите!* – загорлали вони і для переконливості почали бити кулаками по склу. Виходити дуже не хотілось, але український репортер знав, що це неминуче. Він налічив десяток озброєних здорованів. Вони діяли дуже злагоджено, точно визначали своє місце відносно зупиненої машини преси: навпроти кожних із чотирьох дверей стояло по одному молодикові і ще кілька людей з боку капота й багажника. Український репортер зауважив, що всі вони озброєні однаковими пістолетами.

«Навряд чи це бандити, – промайнула в нього думка. – У тих зброя була б різноманітнішою». До того ж, пістолет Макарова бандити не любили. І, мовби на підтвердження думок, український репортер почув звук пострілу. Добре знайомий «макаровський» виляск. Потім іще один.

Чоловік стріляв в асфальт. «Не для того, щоб убити, а для того, щоб залякати й деморалізувати», – подумав репортер і внутрішньо заспокоївся. Втрачати силу духу він не збирався і водночас розумів,

що виявляти зайвий героїзм не варто: проти десятка озброєних людей п'ятеро беззбройних журналістів нічого не зроблять, тим паче що серед п'яťох була жінка.

Її не зачепили і навіть не поклали додолу обличчям на асфальт. Хоча й могли. Видно, у душах цих хижаків ще збереглися рудименти честі та уявлень про правила доброго тону. Вона стояла і спостерігала те, як журналісту з Греції одним потужним ударом зламали ніс, як били ногою по обличчю та ребрах худорлявого оператора і жбурляли об землю камеру з ширококутним об'єктивом, дуже дорогу штуку, що давала змогу робити неймовірно красиві кадри, якщо потрапляла до рук майстра.

Ці, котрі люто виконували наказ *«убить камеру»*, теж були майстрами своєї справи. І українець здогадався про це, відзначаючи поведінку зграї озброєних хижаків. Вони стояли так, щоб у разі чого прикривати один одного. А отже, таки готові були застосувати зброю на ураження.

* * *

За годину до цього журналіст відзначив, як технічно ці люди розігнали натовп операторів, що знімали захоплення української військової частини. Солдати без розпізнавальних знаків у російській зеленій формі штурмували частину і не звертали уваги на журналістів. Видно, не мали наказу стріляти в репортерів. А тих зібралося під воротами близько тридцяти. Ці ворота спробував таранити вантажний «урал» без номерів. Спроба не мала успіху. Тільки залізний бампер здер із воріт смугу сірої фарби.

– *Да у них давно уже эта полоса на воротах!* – заверещали дві вредні баби, які раптом під'їхали до репортерів на корейській малолітражці.

– *Зачем же вы врете?* – запитала їх журналістка, яка через деякий час опиниться в білому «рено».

– *Это вы все врете! Украинские журналисты!* – дошкульно крикнула їй низька дівчина з чорним кучерявим волоссям. Вона стукотіла своїми підборами, наче приземкувата степова конячка копитами. Від неприємного перекручення, що римується з лайливим солоним слівцем – «журналізди», – стало гидко.

– *В чем же мы врем?* – запитав дівчину репортер-киянин.

– *А че ты к ней пристаешь?* – підскочила й друга, блондинка з верескливим голосом. – *Или жениться хочешь?*

Одружитися з такою красунею нікому з журналістів не хотілось, але репортер-киянин сказав про всяк випадок, що за інших обставин розглянув би цю пропозицію. Жарт виявився веселим і цілковито мирним, але блондинку він чомусь роздратував.

– *Да че с ними разговаривать, Вика?* – сказала вона чорнявці. – *Па-аехали! Звони «волкам»!*

Хто такі ці «вовки», стало зрозуміло рівно через п'ятнадцять хвилин. Вони приїхали на потужних позашляховиках, на борту одного з яких красувався напис «Смерть фашистам». Хоча, щиро кажучи, фашистами показали себе саме вони, люди з георгіївськими стрічками. Вони розосередилися між операторами. Певний час стояли, придивляючись до різношерстих представників світової преси. Обирали собі жертв. А тоді, наче за командою, з криками «*Чесымаем, твою мать?!*» накинулися на операторів. Били їх руками, валили на кам'янисту севастопольську землю, добивали ногами. Оператор, який працював із жінкою-журналісткою, отримав болісний удар у щелепу. Ця жінка разом із греком затила покаліченого хлопця в «рено». Власник-водій авто непомітно зник, хутко зметикувавши, як неприємно далі розгортатимуться події перед частиною. У незрадливе «рено», що залишилося на полі бою, набились аж дві знімальні групи. Треба було терміново шукати лікарню для оператора. Журналісти не знали, що невдовзі лікарня знадобиться їм усім. За ними зчинилася погоня.

* * *

«Какая у них машина?»

«Белый “рено”, я их днем видел возле Стрелецкой бухты».

«Куда они сейчас едут?»

«В сторону вокзала».

«Блокируйте их там!»

* * *

Біля вокзалу їм пощастило. «Вовки» підскочили до автівки, рвонули задні двері й вихопили в оператора камеру. Той не опирався і дозволив їм забрати її. Переслідувачі вчепилися в неї, як африканські гієни в антилопу. Ще більшої схожості цьому надавали подібні до звірячого рикання звуки, які вони видавали, ламаючи тендітне телеобладнання. Журналісти виграли кілька секунд, встигли зачинити двері і рвонули з місця настільки швидко, наскільки їм дозволяла потужність двигуна.

Щоправда, вони не могли здогадатися, що в полюванні, крім тих, кого називали «вовками», беруть участь і таксисти. Вони стежили за машиною весь день і повідомляли інформацію про переміщення жінці-диспетчеру, яка милим голосом передавала її виконавцям.

* * *

«Мальчики, надо уничтожить все видео с регистраторов и камер наблюдения. Ну, сами понимаете...»

«А у меня регистратор и так сломан».

«Вот и хорошо».

* * *

Журналістка розуміла, що в Севастополі їм лишатися не можна. «Тут усе проти нас, – сказала вона. – Треба виїхати з міста і знайти лікарню десь інде». А в цей час репортер-киянин розмовляв телефоном зі своїм товаришем, корінним севастопольцем, у якого намагався з'ясувати, як ліпше виїхати з міста.

– Зараз прямо, – передавав він водієві те, що чув у слухавці, – трохи пізніше буде кільце, і на кільці треба піти ліворуч.

* * *

Саме на кільці їх спіймали. Очевидно, шансів утекти не було.

– Якийсь голлівудський бойовик! – пробурмотів грецький колумніст перед тим, як його витягли з машини і зламали ніс.

Репортер із Києва дивився на міцних озброєних хлопців у масках, на їхні ментівські звички й ментівські непоказні «макарови» і розумів, що це продовження того жорстокого карнавалу, який почався не сьогодні перед українською військовою базою ППО, а значно раніше. Тоді, коли вперше на вулицях Сімферополя та Севастополя з'явилися однакові «зелені чоловічки», люди з автоматами й кулеметами, одягнені в новеньку російську форму бійців спецоперацій. Усі знали, що це російські солдати та офіцери. Усі знали – перевіріть номери їхньої зброї, і виявиться, що вона з Росії! Але при цьому всі вдавали, що молодики в зеленому – це місцеві кримські хлопці, які вирішили зберегти лад і законність на півострові. Самооборона, як вони себе назвали.

«Мы хотим свободно говорить на русском языке! Мы хотим быть частью великой культуры Пушкина, Толстого, Достоевского!»

Так скандували ті, хто створював шумовий фон для агресії проти українських військових. Усі ролі в карнавалі були розписані. Літні

ветерани та жінки у плетених беретах голосно кричать, називаючи імена великих письменників. Зелені однакові люди штурмують військові частини. А міцні навчені хлопці в цивільному б'ють журналістів.

Ось хто їм найбільше заважав! Журналісти! Це вони ставлять незручні й недоречні питання «зеленим чоловічкам».

«Вы кто, вы откуда?»

«Мы местные».

«Тогда скажите, в каком районе Севастополя вы сейчас находитесь?»

«Не знаю».

«Какие же вы местные?»

«У меня приказ».

«Чей приказ?»

«Не могу сказать. Но вообще- то мы из России».

Це вони, журналісти, змушують верескливих тіток у беретах зізнаватися, що ні Пушкін, ні Достоевський із Толстим їх не цікавлять і ніколи не цікавили. А хочуть вони, щоб пенсії в них були, «как в Москве». Та й багато українських військових, тих, хто внутрішньо вже погодився зламати присягу, не могли дочекатися моменту, коли цих нахабних співвітчизників із телекамерами приберуть із міста. А ще ліпше – з півострова. Зраджувати присягу перед камерою якось незручно.

* * *

Їм розбили камери. І переламали кістки.

Репортер із Києва тримався спокійно доти, доки його грецького товариша не взялися пакувати в багажник. Довготелесий грек у важкому шкіряному реглані погано вміщувався в багажнику. Йому допомогли стусанами. Потім ударами загнали туди й худого

оператора. Той тримався за бік і важко дихав, дивлячись на пістолет, наставлений просто йому в обличчя.

«Коли стріляють поряд із головою, це не страшно, – подумав репортер. – Значить, лякають. Коли засовують людей у багажник, значить, хочуть кудись вивезти. А далі кінець. Схоже на те».

Він підвівся та сперся об бампер машини. Треба було щось зробити. Бодай пожартувати. Хай і незграбно. Він розумів: треба спробувати розрядити ситуацію, щоб його товариші лишилися живими.

– *И ты лезь туда, сволочь фашистская!* – крикнув здоровань у масці, наводячи пістолет на репортера.

– *А, понятно,* – пробурмотів журналіст. – *Вы, наверное, думаете, что мы бандеровцы.*

– *Бандеровцы, бандеровцы! Кто же еще?*

І ці перекручували слово «бандерівець». «Чому ж, – дивувався репортер, – поборники великої російської культури вимовляють його так не по-російськи, перетворюючи прихильників націоналізму в жителів молдовського міста Бендери?»

– *Странно. А вот некоторые нас называют москалями. За то, что говорим по-русски.*

– *Да иди ты! Рассказывай больше!*

Це не був контакт або діалог. Радше обмін фразами. Проте і його, схоже, вистачило, щоб знизити градус жорстокості.

– *Ладно, езжайте!*

Здається, імпровізація з багажником та вивезенням у невідомому напрямку скасовувалася.

– *Только запомните: мы знаем, кто вы и откуда, мы знаем, где ваши семьи, так что живите и бойтесь!*

Репортер із Києва не хотів боятися. Він розлютився. Ці люди, «вовки», спробували вдарити журналістів у найболючіше місце.

Ще недавно він приїздив до білого приморського міста, щоб походити його вулицями й послухати шум моря біля Графської пристані. Він добре знав, що десь поблизу на морському дні навіки

лишилася щогла лінкора «Новоросійськ», який вибухнув за дивних обставин, і він зовсім нещодавно намагався в тих обставинах розібратись.

Він розповідав своїм дітям про Балаклавську битву, про те, що фраза «тонка червона лінія», яка означала звиягу та мужність військових, з'явилася саме тут, коли перший в історії журналістики військовий репортер Вільям Рассел, сидючи на пагорбі, спостерігав розгром шотландського загону в червоних мундирах, який вишикувався в ланцюг і люто відстрілювався.

Він полюбляв до речі й не до речі цитувати Альфреда Теннісона, який написав про цей розгром своє славнозвісне: «Yours not to reason why, yours but to do and die». Він з дитинства пам'ятав і описи солдатів першої севастопольської оборони, зроблені графом Толстим. І, подібно до одного з побачених графом воїнів, намагався в дитинстві їсти кавун із хлібом. Смак йому відразу не сподобався, але він казав собі: «Толстой вважає, що це смачно!» – і з допомогою великого письменника запихав у себе чорну плоть хліба і червону плоть кавуна.

Він разом зі своїми дітьми перелазив через огорожу, аби потрапити в Херсонес, – як справжній севастополець, – і розповідав їм про Іфігенію, про грецьких колоністів, про фільм «Пригоди Буратіно» та про князя Володимира. А потім його донька, закутавшись у картатий теплий плед, сиділа за колонадою на білій веранді і, вдихаючи аромат трав'яного кримського чаю, дивилася, як поверхнею Артбухти ковзає біле вітрило.

Він був щасливим у цьому місті. Але місто його зрадило, на що, як виявилось, не треба багато часу. Це так само легко, як зламати присягу. Щоб потім, на старості, пенсія, як у Москві. Він думав, що Севастополь був вічно молодим, а місто виявилось старим військовим пенсіонером, який доживав віку в мріях про нездійсненне вчора.

«Вони, певне, вважають себе героями, – намагався зрозуміти репортер, – але герої йдуть у бій з відкритими обличчями, а не

затуляються масками». Ці, у масках і з георгіївськими стрічками, залишивши собі гаманці та документи, сховали свої коротконосі «макарови» й забралися геть на потужних джипах.

– *Это вас, милая девушка, с Восьмым марта!* – криво посміхнувшись, сказав журналістці міліціонер на найближчому посту між Севастополем і Сімферополем. Тут явно знали про подію зі стріляниною.

– Вони всі проти нас! Вони всі разом! – прошепотіла дівчина, розмазуючи сльози по щоках.

Діагноз її супутникам змогли поставити лише в Києві. Зламані ребра, пробита легеня, травми голови.

Через кілька днів вона сиділа у вагоні. Поїзд відвозив її до Києва. Жінка була не сама. Її мама приречено дивилась у мокре від дощу вікно, а донька гортала різнобарвні сторінки дитячої книжки. «Мене не били, – думала журналістка, – але вбили морально». Їй треба звикати до нового для себе статусу. «Біженка, – вперше сказала вона собі. – Чи не перша біженка». Їй здавалося, що біженці – це герої репортажів про війну. А за вікном усе ж була не війна, а дощова рання весна.

Журналістка не знала, що війна вже йде. Поїзд тікав від неминучості в невідомість. Але це була невідомість не темна, а світла. «Все буде добре-добре-добре», – упевненим тамтамом відбивали колеса. І вона задрімала під цей ритм, і усмішка блукала її обличчям. А за вікном кружляв над степом птах, широко загрибаючи крилами повітря, в якому раптом стало багато кислого присмаку металу. Так тут буває перед грозою.

Зведений автомат

Кава біля пам'ятника Тарасові Шевченку була найсмачнішою в місті. Україна, мені здавалося, чіплялася за місто, що відпливало, всіма способами, всім, що мала в арсеналі красивого та комфортного. Навіть кава брала участь у боротьбі за симпатії. Відкрита веранда, збита з дерева, і цупкий сірий папір із надрукованим меню – від усього цього віяло стабільністю та достатком. І дівчина, котрій ми докучали питаннями про рецепти страв, не супилась, а мило, навіть дещо задержувато всміхалась. Щойно я мав пряме включення з чоловіком на ім'я Вадим. Його напористість, характерна для донецьких степів і териконів, могла спочатку налякати надто інтелігентних співрозмовників. Про що б не йшлося, – хай навіть про рецепти страв у кафе, – він завжди говорив жорстко, вагомо і навіть агресивно, чітко позначаючи та захищаючи територію своїх інтересів. Такою була форма самозахисту, вельми необхідна для виживання в цій непростій і жорстокій частині Європи. Багато хто звик тут розмовляти саме так, і нема на те ради. Однак за дещо важкою манерою розмови Вадима проглядали потужний інтелект, освіченість та патріотизм – ті якості, що могли зробити його лідером. Він був людиною слова, відкритою для дружби з новими людьми.

Словом, він мені сподобався. Цього вечора сталося так, що всі наші луганські знімальні групи опинились у потрібний час у потрібному місці. Точніше, у зручний час. Чом би не випити чашечку кави? Чи навіть чогось міцнішого? Адже робочий день та ефір скінчилися.

Усе складалось якнайкраще. Це я зрозумів уже потім. А відразу мені не дуже сподобалося, що мила офіціантка запропонувала нам дерев'яну веранду замість залу всередині кафе. Усе-таки квітень надворі, якось зимно. Але дерево було приємним на дотик, і куртка

на плечах не давала змерзнути. Та й дівчина – досить мила, щоб із нею погодитися.

Нас було шестеро, але хлопці вирішили відвезти свої камери на наймані квартири, де жили обидві наші групи. Вони взяли старий, сріблястого кольору седан «ніссан», що справно катав нас донбаськими дорогами. Вадим припаркував свій величезний чорний «патрол» трохи далі від веранди кафе. Гена – єдиний із моїх колег, хто не поїхав відвозити техніку після прямого включення, а вирушив на самоті в темряву провулків телефонувати, мабуть, своїй дівчині. Ми з Вадимом чекали на каву.

У місті було тривожно. У будівлі Служби безпеки України засіли озброєні люди, які проголосили себе «Луганською Народною Республікою». Але тоді, в кінці квітня, межі цієї республіки позначалися стосами покришок та спіраллю колючого дроту, що в неї обмотався мурашник захопленої будівлі. На території «республіки» було досить вільно. Бутерброди, потоки горілки, свобода слова – потужного, міцного, нецензурного. І ненависть до всього українського загалом, а до столичного телебачення зокрема. Утім, на площі біля пам'ятника Шевченку майорів синьо-жовтий прапор, і до нас, журналістів, підбігали швидкі пустотливі студентки зі стрічками кольору неба та пшениці. Брили автографи, знайомилися, просто теревенили. Біля Кобзаря було спокійно й весело.

Ну от, чекаємо ми з Вадимом на каву та обговорюємо його пряме включення. Я тоді вважав, що треба якнайбільше показувати місцевих донбаських бізнесменів, які в змозі стати лідерами думок. Мені здавалося, патріотично налаштований жорсткий чоловік, який сидів навпроти, саме такий. Вадим розповів, як передав прикордонникам дві легкоброньовані машини. І збирається передати ще. Я його слухав і думав про своє. Треба було закінчити статтю і знайти для цього трохи часу. І цієї миті я помітив зграю молодиків, що проходила повз кафе.

Їх було з п'ятнадцять. У спортивних костюмах, що в темряві здавались однаковісінькими. У кепках і безформних шапках. Приблизно двадцятилітні. У кожного в руці – по биті або просто короткій дубині.

Це було вперше, коли я побачив, як люмпенська республіка вихлюпується за шинно-дротяний периметр.

Вони проходили достатньо близько від веранди, щоб до мене долинули уривки їхньої розмови:

– *Его «патрол» стоит ниже, а выше серебристый «ниссан». И где-то там должен быть этот...*

– Цап? – невиразно перепитав співрозмовника товариш.

І вони пішли далі. Якраз туди, де майорів прапор і величезний Кобзар сумно дивився на перехожих зі свого постаменту.

«Патрол», «ніссан» – це мені щось нагадало. Але реакція Вадима виявилася швидшою.

– Он як, оці тебе «Цапом», виявляється, називають?

І в мене склалася картина. Вони бачили включення. Після нього минуло близько чверті години. Якраз приблизно п'ятнадцять хвилин потрібно, щоб визначити місце включення й дістатися пішки від будівлі СБУ до центральної площі Луганська. Вони йшли за мною, за всією нашою групою.

Вадим не став чекати на мою реакцію.

– Вони пройшли вперед. Швидше в машину, поїхали!

Нас урятувало тільки те, що на місці не виявилось ні сріблястого «ніссана», ні інших хлопців із технікою. Тих, хто шукав мене, це ввело в ступор. Поки вони шукали «ніссан», ми заскочили в джип Вадима і стали кружляти луганськими вулицями, намагаючись визначити, чи є за нами «хвіст». Не було. Я набрав номер оператора на найманій квартирі:

– Швидко збирай речі! Треба валити з міста.

Мого тезка Андрія не треба було просити двічі. Через п'ять хвилин він уже стояв зі своїм і моїм рюкзаками біля коричневих дверей луганської багатоповерхівки.

– Швидко, швидко! – поквапив його Вадим. – Я їх знаю. Вони нас шукатимуть.

Ще одне коло містом. Я встиг попередити товаришів, щоб у жодному разі не поверталися на площу.

– Чому?! – зі злістю вдарив Вадим по кермовій колонці. – Чому я, як заєць, маю звідси тікати?!

Це була його батьківщина.

Ми прямували до виїзду з міста. Я зробив ще один дзвінок – попередив місцевого журналіста, з яким устиг потоваришувати, про те, що за нами полюють. Він, темпераментний юнак, вигукнув спересердя:

– Давай я зателефоную в міліцію! Давай, скажу начальникові, що вам погрожують! Начальник наш, він патріот!

Я презирнувся з Вадимом. Той заперечно похитав головою. До міліції довіри не було. Один, хай навіть дуже хороший начальник більше не міг відповідати за всіх своїх підлеглих.

– Скажи мені, в якому напрямку ви їдете? – кричала телефонна слухавка. Я прикрив мікрофон.

– Скажи йому, що їдемо в бік Тореза, – самими губами вимовив Вадим.

– Виїзд у бік Тореза, – сказав я в телефон, – ми їдемо туди.

– Зрозумів, – весело сказала слухавка. Мій товариш щиро хотів мені допомогти. Але в щирості намірів його друзів із міліції я сумнівався. Якби не місцева міліція, то не було б у місті п'яних людей зі зброєю і темних стосів покришок навколо захоплених будівель. Неважко здогадатися, що з міста ми виїхали іншим шляхом.

Ніч підморгувала за вікном жовтими вогниками нечастих зустрічних автівок. Наш джип підкидало на вибоїнах. Щоразу, коли машина бралася лічити ями, Вадим лаявся. Але лютився він не на дороги.

– Я ж тут навчався, потім працював. Я знав тут усіх, і всі знали мене. А тепер я маю думати, як звалити з цього містечка.

Але то були емоції. А раціо підказувало, що треба шукати дорогу, яка оминє блокпости з триколорами та георгіївськими стрічками. Інших, щоправда, в околицях Луганська й не було.

– Поїдемо в бік російського кордону, – вирішив Вадим. І я не сперечався. Раніше він служив тут у прикордонній службі і ліпше, ніж будь-хто, знав усі таємні стежки-доріжки місцевих контрабандистів.

Ми металися порожніми селами з перекошеними хатами. Промінь світла періодично вихоплював із темряви зігнуті дорожні знаки. А потім, опинившись на краю невідомого населеного пункту, ми вилетіли просто в степ і побачили перед собою непоказний стовп із табличкою «Державний кордон України». Нічого, крім цього напису, не свідчило про те, що в цьому місці закінчується одна країна й починається інша. Ні тобі огорожі, ні перекопаної контрольно-слідової смуги. Просто нічний степ, відкритий для всіх. І ми рвонули степом.

– Ми порушники державного кордону, – сказав я спокійним голосом.

– Це Росія? – запитав трохи стривожено оператор.

Вадим був спокійний, як удав.

– Ні, хлопці, цей степ вважається нейтральною смугою. Та не хвилюйтесь. Тут місцеві порушують кордон по кілька разів на день.

Машина знову влетіла в якесь село. Я дуже сподівався, що це не російське село. Але й рідне, українське, не обіцяло нічого доброго. Попереду ми помітили блокпост із російським прапором.

– Сепаратисти, – сказав Вадим.

– Шкода, – спробував пожартувати я. – Мій лікар сказав мені, що я повинен уникати тих місць, де людей б'ють по голові.

Вадим підморгнув:

– Спробуємо дотриматися рекомендацій лікаря.

І потягся рукою за крісло. Я розгледів, як зі шкіряної сумки він дістає коротконосий автомат.

– Хлопці, ви не проти, я стрілятиму в тому випадку, якщо нас зупинять?

Ніхто з нас не став сперечатися з Вадимом. Він натиснув на педаль газу, і я почув, як автомат клацнув, досилаючи патрон у патронник. Клік-клак. Упіймав себе на думці, що вперше чую на рідній українській землі, як автомат готують до стрільби бойовими патронами не в тирі, не на стрільбищі, а на путівці. І відчув, що ось тепер, у цю мить, мирний час закінчується і починається якийсь інший, назву котрому тоді ще не придумав.

Вадим дійсно приготувався до будь-якого повороту подій, якщо раптом його зупинять. Але джип пролетів через блокпост, навіть не пригальмувавши, і краєм ока я встиг помітити, як із-за мішків з піском виповзає хитка фігура з берданкою на плечі. Здавалося, зараз час такий, що в кожному донбаському селі, яке себе поважає, неодмінно має бути блокпост і людина з рушницею на плечі. Бо як інакше?

Через кілька хвилин Вадим зрозумів, що ми їдемо не туди. Він призупинився. На вулиці порожньо. Нікого.

– Куди їхати? – спитав Вадим, адресуючи питання скоріше собі, ніж нам.

І тут із найближчих воріт визирнув чоловічок невизначених років, швидкий і, судячи з усього, допитливий.

– *А вы, это, кого здесь ищете?* – поцікавився він.

– *Не кого, а что,* – виправив його з донбаською напористістю Вадим. – *Дорогу ищем. На Алчевск.*

– *А-а-а,* – з повагою протягнув чоловічок, упізнавши у Вадимові свого. – *Так вам, это, назад.*

– *Через блокпост, что ли?* – уточнив Вадим.

– *Ага, через блокпост и дальше вали по прямой до асфальта. А потом, как увидишь знак, едь по главной, понял?*

Це напівпитальне, напівпогрозливе донбаське «*понял?*», сказане з неповторним, як гуркіт вугільної вагонетки, натиском, ні з чим не переплутати.

Ми презирнулись і зітхнули. Розвернулись, і коли машина відїхала від нашого нічного інформатора, Вадим знову дістав свій автомат. Інакше ніяк. Через блокпост. Повз чоловіка з рушницею.

Хмільний вартовий із берданкою пропустив таку чудову нагоду оглянути підозрілий джип і вже знову поринув був у нічні сновидіння. Аж тут джип на всій швидкості повертається. Ми знову пролетіли укріплення з мішків, а вартовий навіть не зняв рушницю з плеча. Зрозумів, очевидно, що не встигне.

Через годину або близько того ми стояли біля найвищої точки в луганському степу. Над обеліском крізь хмари пробивався місяць, і ми, чекаючи вірних товаришів Вадима, перекидалися словами невиразної розмови про країну та розколотий народ.

Коли до нашої машини підїхали Вадимові друзі, я перекинув свої речі з його джипа в їхній позашляховик і міцно обійняв чоловіка, про існування якого ще вранці не знав. І ось увечері він уже рятував нас від швидкої розправи.

Далі обійшлося без пригод. Хлопці змогли відправити нашу групу до Києва.

Уже в Києві я довідався, що на виїзді з Луганська – якраз на тій дорозі, що вела до Тореза, – на нас чекали люди зі зброєю та георгіївськими стрічками. Тоді мені здавалося, що все ще можна виправити. Тоді я вірив, що суворі донбаські мужики, склавши зброю, знову візьмуться з'ясовувати стосунки тільки за допомогою напористих слів. Не зі зла. А тому, що всі тут так говорять. Навіть українські патріоти.

Тисяча вісімсот двадцять три плюс один

Граф Сен-Жермен не вважав Майдан тим місцем, де почувався добре. Збоку він бачив усе те, що мешканці козацького куреня намагалися не помічати. Потворність мішків, навалених упоперек найкращої вулиці найкращого міста на Землі. Чад із прокопчених бочок, що розїдає очі. І п'яних колгоспників, котрі настирливо намагаються примазатися до революції. Він був воїном і любив порядок. Саме тому Сен-Жермен не любив революцій. Він думав, що спостерігатиме за нею збоку. Але одного разу йому запропонували взяти участь у розгоні бунту. І він, гарненько подумавши, зрозумів, що й контрреволюція не його стихія. Тим паче, що люди, які захищали законну владу, з захватом зривали й топтали державні прапори, з якими йшли на площу вкриті кіптявою господарі наметів.

Цього він не міг збагнути. Будь-який дипломований психолог назвав би хід думок Сен-Жермена хитромудрими слівцями «когнітивний дисонанс». Але нехай до психологів звертаються екзальтовані панянки з товстими коханцями та маленькими собачками. Наш герой волів до всього доходити власним розумом. Він не хотів бути схожим на воїна армії клонів і тому відмовився стояти в лаві однакових людей у чорному. Хоча братами по зброї вважав саме їх. Тих, у кого летіли «коктейлі Молотова» і хто бився БТРом об барикаду, як тараном, що пробивається в дерев'яну браму гірської фортеці.

Тоді він ще не був Графом Сен-Жерменом. Це прізвисько, що резонує з вічністю, дав йому один український генерал. Єдиний з генералів, кого воїн вважав сміливим і відчайдушним. Справжнім, не паркетним.

– Ну, ти, видно, живучий, як граф Сен-Жермен, мати його! – весело й по-хуліганськи вилаявся генерал, коли боєць розповів йому, що задумав. – Збираєшся жити вічно? Подивіться, чистий тобі граф!

Дивитися на бійця ніхто не побажав. Поруч жодного військового. Розмова була не для чужих вух. Генерал сидів на бетонному блоці, як простий солдат. Бетон дряпав задницю навіть крізь чорні гвардійські штани. Проте ні генерал, ні його молодий співрозмовник на це не зважали.

– А хто такий оцей граф Сен-Жермен? – спитав генерала хлопець.

– Та знаєш, це був один такий собі француз, який казав, що живе вже тисячі літ. Безсмертний ніби, щось таке, – і генерал усміхнувся.

Хлопець шанобливо похитав головою. Повага стосувалася не легендарного француза, а генерала.

«То він, виявляється, ще й книжки читати вміє. А кажуть, що в генералів одна звивина, та й ту кашкетом натерло, – подумав молодий гвардієць. – Ну що ж, граф то й граф».

І справді, було щось графське, породисте в його незалежній манері спілкування з товаришами. У прямоті постави. У поворотах голови. Його носу з горбинкою міг позаздрити будь-який нащадок лінії Валуа. А головне, зухвалість того, що задумав гвардієць, була воістину мушкетерською.

Та про це дещо згодом. А спершу про те, чому він став гвардійцем.

– Я військовий. Професіональний військовий. Я себе не бачу поза армією, поза структурою, – так він казав своєму товаришеві, розвіднику Толику, з яким розговорився відверто на позиції біля Дебальцевого. – Я не любив Майдану, не розумів його. Але я бачив, як розвалюють армію та силові структури. Розвалюють усе ті ж люди, які з насолодою топтали прапори своєї країни. А я їй давав присягу, своїй країні. І Батьківщина для мене не Донбас чи Київщина. Батьківщина – це ж уся Україна.

Хлопець жив у Слов'янську. Тут його добре знали. Міліція, спецслужби, чиновники. Ніхто з його знайомих не здивувався, коли молодий чоловік звільнився з внутрішніх військ. Але тут стався крутий віраж у його долі. Утім, він сам увійшов у поворот на повній швидкості відчайдушного боліда.

Ввічливі «зелені чоловічки» захопили міліцію в Слов'янську. Потім будівлю Служби безпеки. Потім змінили владу в місті, відтіснивши всіх прихильників України «за поребрик». Ох, хлопець так не любив це слово. Чуже, зверхнє. Бородаті дядьки, які танцюють з автоматами в ресторанах. Бойові машини десанту з триколорами на очах байдужих водіїв «ланосів». Це все те, від чого він повинен захищати свою країну, адже присягу ніхто не відміняв.

Він довго думав, чому саме його місто вони обрали за мішень. Звичайне донбаське містечко зі слідами промислової депресії нічим не відрізнялося від інших одноповерхових міст українського сходу. Залізнична станція? Але ж є поряд і Дебальцеве, і Краматорськ. Корисні копалини? Сіль, газ? У сусідньому Артемівську солі більше, а видобуток газу не так просто організувати з нуля, особливо якщо хтось могутній ставить палиці в колеса мрійливим геологам.

І Графа раптом осяяло. Єдине, чого не було ніде на Донбасі, але було в його місті, – це назва. Річ у назві міста. Слов'янськ. Вони ж хочуть зробити нову імперію, збурені ідеєю панславізму. Звільнення слов'янських земель від укрів має розпочатися звідси, зі Слов'янська. Цілком у дусі ситих політтехнологів, котрі рулили цією війною в перші її дні. Його рідне місто, не спитавши в сотень тисяч жителів, круглолиці московські дядьки просто призначили сакральною жертвою.

І ось тоді він повернувся добровольцем. Туди, де з активістів Майдану збирали ненавчені батальйони. У Національну гвардію.

Ідея виникла відразу. Обговорювати її не було з ким. Молодші командири надто молоді та недосвідчені. Старшим він не довіряв. І тільки гучноголосий високий генерал із першого погляду викликав повагу. Цей генерал був якийсь особливий. Планував операції легко й витончено, а потім ходив на бойові виходи разом зі звичайними солдатами, щоб переконатись у слушності своєї тактики. Зі стратегією в генерала теж усе було гаразд. Але для виконання стратегічних завдань у країни бракувало сил. Для того щоб блокувати Слов'янськ, знайшли тільки пару тисяч воїнів. Та й то лише

після того, як вороги розстріляли капітана Геннадія Біличенка. Утім, Сен-Жермен ще до цього розстрілу розумів, що на його батьківщині йде війна. Капітан – її перша жертва, випадкова й від того ще трагічніша.

– Я зможу зайти в місто й лишитися там, – говорив молодий чоловік, а генерал уважно слухав. – І, якщо пощастить, долучитися до банди. У вас є інформатори в банді?

– Ні, – відповів генерал. – Таке враження, що в цьому місті всі проти нас.

– Але я ж звідси. І я не проти, я за, – сперечався з генералом упертий боєць.

– Чому ти думаєш, що в тебе вийде?

– Я місцевий. Я служив у ВВ. А ВВшники і майданівці одні одних не люблять.

– Це правда, – погодився генерал. Він часто й сам ставав буфером між відчайдушними бійцями майданних сотень, винахідливими конструкторами катапульти, спритними метальниками коктейлів, і офіцерами внутрішніх військ, котрі так уперто не бажали зватися гвардійцями. А генералу подобалося слово «гвардія». І його зухвалому співрозмовнику теж.

– Вони все знають про мене. Знають, що я звільнився. А їм, напевне, потрібні колишні вояки, які мають зуб на Майдан. Тільки вони не знають, що я служу знову.

– Слухай, друже, – сказав настирному хлопцеві генерал, але не по-батьківськи, а радше по-товариськи, мовби старший хуліган у дворі давав настанови молодшому. – А як ти назад виходитимеш? Залізити на сусідську яблуню легко. Весь фокус у тому, щоб злізти з неї.

– Нічого, генерале, розберемося, – він підморгнув старшому військовому начальнику, і той дуже постарався не почути, як перед високим званням зникло статутне звертання «товаришу».

Генерал не образився. Навпаки, розсміявся.

– Ну, ти, хлопче, точно граф Сен-Жермен!

Так у бійця з'явився свій позивний.

Першу здобич він приніс через три дні. Це була схема розташування блокпостів бойовиків. Сен-Жермен прийшов у балаклаві.

– Правильно, Графе, – сказав йому генерал. – Так і приходь. Не знімай її, хто б не просив. Вважай, що народився в балаклаві. А доповідатимеш особисто мені. Як зрозумів?

Сен-Жермен уже стрімко робив кар'єру серед сепаратистського воїнства. Він, записавшись в ополченці, тиждень простояв на блокпосту на в'їзді в місто. За цей час відбувся певний апгрейд у його озброєнні та амуніції. Починав кар'єру з мисливською двостволкою. Потім змінив рушницю на пістолет Макарова, який віджав у райвідділі міліції. А коли призначили старшим блокпоста, то видали АК-74 з підствольним гранатометом, що на початку цієї війни було ще порівняно рідкісним явищем. Худий, як сірник, Сен-Жермен мав з автоматом і кумедний, і грізний вигляд водночас. А втім, так виглядала добра половина бунтівного воїнства. Від деяких підлеглих Графа віяло з гідною заздрості постійністю сивушними запахами. Тим часом розширені зіниці інших давали підстави думати, що тут уживається не тільки горілка з пивом.

За тиждень його командир-сепаратист дізнався, що Сен-Жермен уміє ставити розтяжки. Підвищення не змусило себе чекати. Хлопця поставили тренувати бойовиків, котрі мінували підступи до блокпостів на Слов'янському курорті та на дорозі, що вела в центр від комбікормового заводу. Він побачив, що разом із ним цією непростою роботою зайняті ще кілька бороданів.

– *Вы из Чечни, ребята?* – запитав їх Сен-Жермен, бо на той час уже посмілювався.

– *А тебе все бородатые чеченцами кажутся?* – сказав один. Усі інші засміялися.

– *Из Осетии мы, брат. Южной. Цхинвал знаешь, если че?* – мовив другий.

Не варто говорити про те, що всі карти й схеми розтяжок невдовзі опинились у генерала. Але вирішено було їх одразу не знімати, а знешкодити під час входу в місто. Його планували з самого початку.

А Сен-Жермен уже шукав спосіб з'ясувати шляхи постачання зброї до міста. Українські журналісти сурмили про те, що кільце навколо Слов'янська стискається, але це було не так. Облога міста, як прогризений мишами мішок, пропускала в місто боєприпаси для мінометів, снаряди для гармат БМДшок, бойових машин десанту. Нацгвардійці щосили прагнули підловити «Нону», що наводила жах на бійців. Її, пам'ятається, відібрали в нерішучих і делікатних українських десантників. Утім, на початку війни українська армія слабо володіла наукою перемагати.

Після доповідей про те, що самохідний міномет знищено, підступна «Нона» воскресала і продовжувала жахати українські позиції. Сен-Жермен з'ясував, що тієї, трофейної, захопленої «Нони» давно вже немає. Через російсько-український кордон біля Луганська в місто завезли вже третю установку, видаючи її за трофейну. Це було дуже зручно. За ширмою трофейної зброї можна приховати не тільки обсяг російського постачання, а навіть сам факт участі Росії у війні. Це Великий Брат воює з нами. Граф це зрозумів одним із перших. І навіть міг би це довести.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

АНДРІЙ ЦАПЛІЄНКО

КНИГА ЗМІН

ВІЙНА БУЛА НЕМИНУЧА.

МИ НЕ ХОТІЛИ ЗМІНЮВАТИСЯ.

І ТОМУ ВОНА ПОЧАЛАСЬ.

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

